

[0189] **IN ALDFRYSK GLOSSARIUM FAN JOHAN RENGERS
FAN TEN POST**

It hûsarchyf Farmsum, nou deponearre op it Ryksarchyf to Grins, biwarret ûnder nûmer 939 in nijsgjirrich en wichtich Ommelanner rjochtshânskrift út it lêst fan de 16e ieu. It is, wurdt ús yn it foaropwurd forniid, in ôfskrift fan it lânrjocht fan Edzart Rengers (1498-1580)¹⁾. Dat lêste is yn 1570 oan de hartoch fan Alva jown, doe't dy de Ommelanner lânrjochten opfrege, en it wie ek foartiid, yn 1562, al ris to Brussel brûkt yn in proses; it waerd as it bêste eksemplaer biskôge, dat men doe yn 'e gauwichheit bisette koe. It eksemplaer fan âlde Edzart sels, dat oan Alva jown is, haw ik oant nou ta net weromfine kind, mar ús codex út it hûsarchyf Farmsum is ôfkomstich fan de Rengersen; hy is skreaun mei de hân fan de kronykskriuwer Johan Rengers ten Post, de soan fan Edzart.

Nou is yndied de tekst fan dit hânskrift yn forliking mei dy fan oare Ommelanner codices út 'e selde tiid tige goed. Edzart Rengers, dy't ek yn 'e kommisje foar it gearstallen fan it Ommelanner lânrjocht fan 1550 sitten hat, en dy't blykber fan it rjocht fan 'e Ommelannen frijhwat stúdzje makke, hat him kritysk gearstald troch forliking fan goede âldere Ommelanner hânskriften mei de (Westerlauwerske) âlde Druk, dêr't er hiele stikken út oerset²⁾.

Edzart hat sichtber flyt dien op syn tekst, binammen ek op syn oersetting út it Aldfrysk. Withoefaek lit er in lestich Aldfrysk wurd stean, mar foeget

1) Om't it hânskrift fan Edzart yn 1570 oan Alva jown is, en ús hânskrift nei 1585 skreaun wêze moat - op f. 40r wurdt in gearkomste fan de Eastfriezen by de Opstalbeam yn 1585 neamd - moat ús codex hast wol in ôfskrift fan in ôfskrift wêze. De yn 'e tekst bidoelde passage fan de ynliding (f. 21r) seit: "*voerrede* Als der hertig van Alba in tijt sijns guerneurschaffts vanden Friesschen Vmlanden, hoer lant Recht wolde exhibeert hebben, wegen sijne *Majesteijt*: so hefft de lanschafft an sijn *Excellence* gesonden *Salige* Edtzert Rengers lant Recht (alse wesende dat correctiste voerhants) In der ijle to ouerantwoorden. Want de meeste lant Rechten, gemeener luiden, vole dingen in sick hebben (: van Testamenten, Exhæredation, Legitimation, off anders:) stridende vnd versceiden van desen lant Rechten Dit lant Recht auerst is na dem exemplar des vorgemelten *gescreuen* und deselue puncten, und Titulen in holdende . . ." (21v) „De allegatien `wth vromden rechten vnd' anmerckingen offt bijgevoegeden, tot betern verstandt to hebben, sint genomen meererdeels, wt dat olde Friessche gedruckede lant Recht, dat `welck' blijcket so oldt van druck to sijn, als vngefeerlich doe de druckerij is gefunden, vnd int werck gestelt gewest. An dem slichten olden stijle der lant Rechten sal sich nemants stoeten, want de wth dem olden Friesschen tale also voertijdes ouergesett sint, doe noch de duedessche spraicke oeck rauwer vnd vnhuirer gewest is: . . . ". Allinne al út de oantsjutting „salige" foar Edzart Rengers docht bliken, dat dit stikje nei dy syn dea (1580) opsteld wêze moat, nei alle gedachten fan Johan Rengers ten Post. [' tsjut jongere tafoeging oan.]

2) Der sirkulearje, yn elts gefal al sûnt ± 1420, yn Fivelgo, en even letter ek noch eastliker, ien of mear Westerlauwerske hânskriften. Ien dêrfan is brûkt by it gearstallen fan s. 1-39 fan it Fivelinger hânskrift; de *Excerpta Legum* wurde fan Appingedam/Farmsum út oer de Ommelannen forspraet; om 1530 hinne wurde, wer yn 'e omkriten fan Appingedam, ien of mear Westerlauwerske hânskriften brûkt. Op in oar plak sil ik op de „resepsje" fan Westerlauwersk rjocht yn de Ommelannen neijer yngean; forlykje nou al foarfêst: Rudolfsboekmateriael (*Estrikken XXXII*), s. 73 e.f., oer de *wxy*-redaksje fan it Rudolfsboek. Oer it brûken fan Druk troch Edzart Rengers: dat selde wurk, s. 78 e.f., de boppe, n. 1 oanhelle passage, en op fol. 60r fan ús hânskrift: „*To mercken alhijr* Dat als de prenterie int Jar 1560 off dar omtrent int werck gebracht is, so sint de vriessche rechten *voerscreuen* oeck gedrucket worden, wth welcken olden drucke de *vorscreuen* dingen nagesocht vnd befunden sint to accorderen ...".

der syn oersetting by ¹⁾). Mar ek Johan, de soan, hat blykber niget oan dit wurk hawn; ek hy hat bisocht om ta better forstean fan de tekst to kommen. Op in heal ôfskuord bledtsje en op in skutblêd tekenet er allerhanne Aldfryske en yn syn tiid forâldere, út it Aldfrysk ôfkomstige Ommelanner wurden oan, en foeget dêr de oersetting oan ta. By guon wurden stiet gjin oersetting, mar al in opjefte fan it plak, dêr't it foarkomt; by twa wurden mist sels dy. Hy makket sadwaende it by myn witten âldste Aldfryske glossarium. Op himsels is it faeks net sa botte wichtich - de hjoeddeiske frisology hoecht, tinkt my, op groun fan dit stik gjin inkelde gongbere opfetting slûpe to litten - mar wearde hat dit lytse glossarium wol foar it ynsjoch yn de sechstjinde-ieuske ynterpretaesje fan de Fryske boarnen yn 'e Ommelannen. Dêr hawwe ommers oan 1602 ta de âlde Fryske wetten gouwen; it is net sûnder bilang, hoe't hja dêr doe forstien binne.

Yn de tekst fan 'e measte Ommelanner hânskriften fynt men de nuverste forsinnen, meast trochdat flaters yn 'e twade of tredde graed kommen binne, en men freget jin by guon plakken ôf, oft de lju har dêr überhaupt noch eat by foarstelle koene. Men soe ek graech witte wolle, oft de forsinnen faeks noch juridysk produktyf west hawwe yn dy sin, dat it rjocht ûnder ynfloed der fan foroare. Mar ús glossarium, lykas ek de hiele nije en krityske biwurking fan de tekst, giet tsjin dy Ommelanner tradysje yn. Hja wize yn de rjochting fan it humanisme, en wol spesiael yn dy fan de dan noch frij jonge humanistyske juristeskoalle, dy't him ôfkeart fan de suver op 'e praktyk ynstelde skriften fan de postglossatoaren, en alderearst bisykje wol om de echte, antike tekst to rekonstruearjen. Dy suvere, fan alle jongere oangroeisels ûntdiene tekst moat yn it rjocht tapast wurde.

Om't de wurdforklearringen yn ús list foar de moderne frizistyk sa goed as gjin wearde hawwe, kin ik ôfsjen fan opjefte fan de plakken, dêr't de opneamde wurden to finen binne, en hoech ik ek gjin folslein kommintaer to jaen op de meardere of mindere krektens fan de omskriuwing. Wol jow ik út en troch by wurden, dy't oars swierrichheden jaen soene, in inkelde oantekening. It doel fan de publikaesje is binammen, sjen to litten, hwat in yntelliginte Ommelanner jurist út de lette 16e ieu tocht by de foar him lestige Aldfryske wurden.

Yn it hânskrift is de folchoarder rûchwei alfabetysk, mar net oeral krekt fêst to stellen, om't de wurden yn alderhanne rjochtingen op de bledtsjes kwattele binne. Ik haw de lemmata neffens in moderne opfetting trochalfabetisearre, mar de tekst fierders wol sa krekt mooglik filologysk-diplomatysk fan it hânskrift oernommen.

Aefft echtschup

Andert Antwort

Azega Iudex terræ ex parte potestatis: Et iudex competens habens merum et mixtum Imperium. Iudex ordinarius.

Balemont Vormunder 'suspect'

Ban denunciatio, a Iudice mandatum

1) Gefallen dêrfan yn it Rudolfsboek binne bisprutsen yn Rudolfsboekmateriael (Estrikken XXXII), s. 79.

Bannen	damnare .3. koer
Bannen	kundigen
Bannere	rechtsbode
Betogen	dat is daer lijffs aruen sint ¹⁾
Boda seint	vulmacht sendet
Boedel,	is tilber goet
Boedel endlant	tweërleij Seet circa finem in langewolster lantrecht van ernfiss. ²⁾
Bodeldeel	arffdeel
Bose feng,	feng is wechwendinge, emant tlijff to nemen, of vnkuislick handelen ³⁾ .
Brecklick,	broeckachtig
Conings ban	rechtters doem
Coningswara,	rechtters hant
Dam	den ⁴⁾
Deeckma	decimæ teinden
Delen	ordelen
Deluen	grauen
Doem deelen	Sententie wisen
Dulgen	wunden
Eeck	is holt ⁵⁾
Eedtsworen	nuncij episcopi ⁶⁾
Eij,	oij schaep
Elemeda	gemeente
Fachtum	quartier off geslechte ⁷⁾
Fedria	oldemoder ⁸⁾
Fedria Feta	oems moeijen ⁹⁾
Feerd	broecke.
Ferd in dat goet,	Vaert int goet ¹⁰⁾
Fia	is gelt
Fleetgauen	bodelgauen ¹¹⁾
Flete	bodel
Flotiefftige goet,	replich goet ¹¹⁾
Frana	richter
Freta	broecke ¹²⁾

1) Forl. âfr. *bitia, bitein lawa*.

2) Forl. Langewolder erfrj. (Rh. Rq. 376), § 28: "... so oechtse daer na half bodel en half koopland tegens den kinder."

3) Forl. âfr. *basefeng*.

4) *Dam* is dat. pl. of dat. m/n.s. fan it demonstrativum (artikel) *di*.

5) Bidoeld is âfr. *ek*, "ikehout".

6) Forl. âfr. *ethswara*.

7) *Fachtum* is dat. pl.. fan âfr. *facht(a): „fortsjinwurdiger fan in staech".

8) Afr. *fedria*: "omke oan heite kant".

9) Afr. *fethe*: "muoike oan heite kant".

10) Bidoeld sil wêze de *inferd* (it *fara* yn in bisitting); it foarôfgeande lemma *Feerd* moat it fredejild (âfr. *frethe, ferd*) oantsjutte.

11) Forl. âfr. *fletieve, fletieftich*.

12) Bidoeld sil wêze âfr. *frethe*; forl. ek boppe, n. 10.

Greet wir	groete <i>warheit</i> ¹⁾
Grewa	
Haedstoe	kercke hoefftstoel
Halum	side geslachte ²⁾
Haue	goet
Heerfaert	seet int 20. lant recht 5 koer.
Hernscheel	penitentie ³⁾
Hielden spand	mit iseren boeijen gespant ⁴⁾
Hoeuetsoen	broecke
Houw	Iudicium ⁵⁾
Huesslaga golde is,	betaalde vredepenning
Kase	vechten
Kedden	kijuen ⁶⁾
Keden	kundigen
Keder	bode des lants
Ketelfang	aqua bulliens, auf frigida 2 .q. 5 c. consuluisti extra De purgatione vulgari ⁷⁾
Kinder teen,	telen
Klip	
Knee	gradus ⁸⁾
Lada beden	tuigen erbeden
Lesten	betalen off geuen
Lijuegarda	erue, erffnisse ⁹⁾
Meere,	geruchte seggent
Moersdolch	seet 30 <i>articul</i> van wunden ¹⁰⁾
Mond	vormunder
Nodtschijn	vntsculdiging
nosel	gordel ¹¹⁾
Onbinaemde moert, [opstalling	Seet 7. lant recht forte Foetus in vtero dat is hoeuelinck ¹²⁾]
Pijnigen	straffen
Pronda,	proeuen, leen.
Quick	beesten
Reessroeff	violatio sepulchri
Schelte	judex ex parte comitis

1) In korrupsje fan âfr. *greetwird*: "eask"?

2) *Halum* is dat. pl. fan âfr. *halve, hale*.

3) Bidoeld is âfr. *hermscheed*.

4) "*mit tuam hieldem spand*" yn it Westerlauwerske Syndrjocht, § 17 (Rh. Rq. 409.12).

5) Afr. *hof*: "rjochtbank".

6) Faeks is bidoeld âfr. *herkedde*: "troep striders".

Der wurdt forwiisd nei in plak út it Decretum Gratiani (C. 2, q. 5,20) en nei in titel fan de Decretalen fan Gregorius IX (X. 5.35).

8) Afr. *kne*: "graed fan sibskip".

9) Bidoeld sil wêze âfr. *liudgarda*.

10) Bidoeld is § 28 (Rh. Rq. 318) fan it earste boek fan it Ommelanner Lânrijocht fan 1448.

11) Faeks is âfr. *nesla, nestla* bidoeld.

12) Dit lemma is mei in oare hân tafoege.

Schulte	richter in 2. keste
Schuw	Noet teken ¹⁾
Swarte sweng	seet 27. seentrecht
Tijelda,	lijden
Ting	Twijsprake, pleijt
Tingen	richten ordelen
Tingstoel	gerichts stoel
Tofaert, to gefaren	seet 14 lant recht ouerrecht hunsinge
Tredkni	int derde lit, kints kinderen.
Tredknia lawa,	derde lits erffniss
Twalffer sum	mit 12 synrum sibben to vntsweren
Twijgelde	dubbelt
Twijra tale,	is actoris et Rei actio et exceptio
Vnsek	is vn schuldig ²⁾
veruangen,veruaten,	voergaen jn erffnis te vntfangen ³⁾
Vromde vlete,	in een ander hylick, van buten hercomende ⁴⁾
Waerde of wird	waerheit
Warff	versamlinge des lants richteren, off landes gemeente
Waterkamp	in sedende water een hand to steken Purgatio
Weere	besit
Wijch	vnschult ⁵⁾
Wijuen	hilicken
Wroegen	accusare indicare factum

P. Gerbenzon.

1) Afr. *siu*.

2) Afr. *undseka*: "ûntkenne" sil faeks bidoeld wêze.

3) Wierskynlik is afr. *urfa* bidoeld.

4) Forl. âfr. "*in ene fremethe flet*": "yn in frjemd hûs".

5) Undúdlik; faeks is *with* yn âfr. *witheth* bidoeld?